

HAGYOMÁNY – IDENTITÁS – TÖRTÉNELEM 2022.
SZERK.: KISS RÉKA – LÁNYI GÁBOR, REFORMÁCIÓ
ÖRÖKSÉGE (10) KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS
EGYETEM, HITTUDOMÁNYI KAR, EGYHÁZTÖRTÉNETI
KUTATÓINTÉZET

„HAGYOMÁNY – IDENTITÁS – TÖRTÉNELEM 2022.” [HERITAGE
– IDENTITY – HISTORY 2022.] ED.: RÉKA KISS – GÁBOR LÁNYI.
REFORMÁCIÓ ÖRÖKSÉGE (10). KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS
EGYETEM, HITTUDOMÁNYI KAR, EGYHÁZTÖRTÉNETI
KUTATÓINTÉZET

Rendkívül színvonalas kötetet tarthat kezében az Olvasó. A Hagyomány, identitás, történelem című tanulmánykötet-sorozat immár ötödik darabja Kiss Réka és Lányi Gábor, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara docenseinek szerkesztőmunkáját, valamint kutatók és levéltárosok, oktatók és PhD-hallgatók, lelképásztorok és teológusok, illetve más tudományterületek képviselőinek szakmai közreműködését dicséri. A kötet a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet kiadásában jelent meg Budapesten 2023-ban. A sorozat vezérfonala a református egyháztörténet feltárása, ami az idén elsőként egészül ki más kapcsolódó, kitekintő jellegű írásokkal. Mindezt egybevéve a HIT-kötetek a Reformáció Emlékéve óta 84 szerző immár 135 tanulmányával gazdagítják az e tág témában megismerhető művek repertoárját.

A tanulmánykötet nem csak személy- és hivatás-, egyházszervezet- és egyesülettörténeti vonatkozásban tárja elénk alapos kutatómunkák izgalmas eredményeit, mert a példa kedvéért olvashatunk a klerikusok egyháztörténelmi ismereteiről és azok fontosságáról, irodalom-, olvasmány- és kegytárgytörténeti érdekességekről, oktatás- és peregrináció-történetről, elmélyedhetünk a református teológia irányzataiban és gyakorlati kérdéseiben, vallásunk multidiszciplináris megközelítéseiben, de ismeretet gyűjthetünk lelkészek politikai állásfoglalásáról és szerepvállalásáról, karitatív egyházi tevékenységről és arról is, hogy hétköznapi fiataljaink miképpen tapasztalták meg egy emberöltővel ezelőtt Isten jelenlétét. A kötetben tartalmilag a művelődéstörténeti munkák dominálnak, mely alól a 20. századi alcsoport képez kivételt az élettörténetek felülreprezentáltságával. A tanulmányok térben lefedik a kárpát-medencei magyar nyelvterület jelentős részét, számos komplett tájegység, kultúrrégió, illetve kultúrsziget kerül göröcső alá Belső-Somogytól Kárpátaljáig.

A 16-17. századi szekció szerzői a 2021. évi kötethez képest meg-növekedett számban merítenek a protestáns egyháztörténelem korai időszakából.

Balázs Kovács Sándor, a szekszárdi Wosinsky Mór Múzeum nyugalmazott főmuzeológusa a sárközi reformáció gyökereit tárja az Olvasó elé a decsi egyházközség öt korai kálvinista lelkipásztora, Eszéki Zigerius Imre, Szentantali Gergely, Tolnai Decsi Gáspár, Tolnai Fabricius Bálint és Tolnai Szárászi Ferenc életén, tevékenységén keresztül, felhíva a figyelmet arra, hogy a török hódoltságot túlélt egyetlen korábban is virágzó település központi szerepet játszott a reformáció környékbeli térhódításában.

Heltai János magyar-latin szakos tanár, a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának nyugalmazott professzora Ozorai Imre teológiai elmékedéseit taglaló művét mutatja be, amely a reformáció és a katolicizmus hitelveinek szembeállításán keresztül ad választ az igaz hit keresésére és az igaz egyház mibenlétére. A 16. századi reformátor, szenvedélyes hitvitázó tollából fennmaradt *Az Krisztusról és az ő egyházáról, esmét az Antikrisztusról és az ő egyházáról* részletes elemzése segít napjaink emberének átlátni a református egyházszemlélet és biblikus értelmezés kora(beli) állapotát. A szerző csatolja és elemzi a mű korábbi vizsgálatából fakadó Révész Imre- és Holl Béla-féle megállapításokat is, jövőbeli terve pedig egy, a hazai reformáció egyházképét rekonstruáló monográfia megírása, melynek talaja a reformátorok vonatkozó teológiai munkái lesznek.

Ősz Sándor Előd református lelkész, az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár levéltárosa és a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet adjunktusa a kolozsvári Királyi Líceum könyvtárában fellelhető reformátori művek ismertetésével folytatja a művelődéstörténeti tanulmányok megkezdett sorát. A Líceumban talált 58 hittudományi írás 11 élenjáró nyugat-európai teológustól származik, a grafikonokon is ábrázolt mennyiségi elemzéséből azonban kiderül, hogy e gyűjtemény csak apró töredéke annak az 1133 szellemi terméknek, amit az eddig vizsgált erdélyi gyűjteményekben sikerült leltárba venni. A tanulmány betekintést nyújt a könyvek tulajdonosainak és használóinak kilétébe, valamint részletezi néhány kalandosabb utat bejárt példány történetét is.

Szabó András irodalomtörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának nyugalmazott professzora érdekes adalékkal bővíti Apáczai Csere Jánosról kialakult képünket és ismereteinket egy, a 17. századi Magyarország oktatási állapotát bíráló nyilatkozatán keresztül. A jeles tanár erkölcstelenséggel és igazságtalansággal vádolja a korabeli magyar társadalmat és annak szellemi és politikai elitjét, kitér a lelkészi életmód és az ezzel járó nemesi titulus által motivált rétegek fokozta társadalmi feszültségre, valamint a pap-tanár különbségtétel káros és méltatlan voltára, s mindezekon javítandó egy (református) egyetem alapjainak letételét sürgeti. E kijelentések és igények a szerző szerint egy kálvinista értelmiségi bázis meglátásait tükrözik, akik Apáczai értékelése szerint erejükön felül igyekeztek helytállni a legnehezebb történelmi helyzetekben is, jóllehet a kolozsvári beköszöntő beszédben elhangzott

egyes negatív és olykor pozitív megállapítások között általánosítások is megbújnak.

Szabó Előd református lelkész, a Pápai Református Teológiai Akadémia intézetvezető egyetemi tanára a református és az evangélikus egyházak dunántúli képviselőinek 17. századi egymásnak feszüléséről írt tanulmányával zárja a szekciót. Számos példát olvashatunk az eklézsia-foglalásokkal és a prédikátorok áttérésével előálló egyházigazgatási hatásköri bonyodalmakra, a vezető klerikusok egymás személyét és hitét bíráló nyilatkozataira és irodalmi vitáira, de elvétve megmutatkoznak a békés együttélés és az egymáshoz „atyafiságos szeretettel” való viszonyulás esetei is. A tanulmány rámutat a tridenti zsinat óta fokozatosan felzárkózó katolikus egyházzal szembeni protestáns összefogás szükségességére és az ellenreformáció ennek elmaradása miatti hatékonyságára.

A 18-19. századi tanulmánysekcio a hat szerző tevékenysége nyomán rendkívül vegyes tematikával bír.

Hegyi Ádám történész, a Szegedi Tudományegyetem docense az egyháztörténeti ismeretek oldaláról vizsgálja a békési esperes egyházmegyéje viszonyaival kapcsolatos felkészültségét, a református szórványok gondozását. Az írás rávilágít a 18. századi kálvinista egyházigazgatás egyháztörténeti téren fennálló hiányos ismereteire és egyúttal a világi és a katolikus intézmények felméréseinek, nyilvántartásainak előrehaladottabb módszereire, az általuk az egyes református szórványvidékekről nyújtott bővebb vagy pontosabb képre. A konklúzió szerint ezek megismerésére esélye sem volt egy, a település- és népességtörténeti szempontból jóformán passzív református egyházigazgatási szintnek.

Bozzay Réka történész-néderlandista, a Debreceni Egyetem Néderlandisztika Tanszékének docense Cseh-Szombathy Sámuel 1790-es évekbeli tanulmányútját vázolja fel az orvostanhallgató naplója és album amicorumai tükrében. E személyes feljegyzések által betekintést nyerünk a göttingeni peregrinus emberi kapcsolataiba, utazási körülményeibe, költségeibe és az egyes országok és tartományok ár-érték viszonyaiba, de a meglátogatott intézmények és létesítmények helyenként tragikus állapotába is. A szerző megvilágítja, hogy Cseh-Szombathy számára elsősorban a szakmai tapasztalatszerzés volt fontos, bár néhány hollandiai nevezetességet megcsodált útja során és egy szabadkőműves-páholyhoz is csatlakozott. A napló érdekessége, hogy nem a megszokott latin vagy magyar, hanem német nyelven íródott.

Berecz Ágnes irodalomtörténész, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének igazgatója szintén egy magyar diák göttingeni egyetemjárását osztja meg az Olvasóval. Ungi Márton Hollandiába vezető útja rendkívül eseménydúsán telt, hiszen csak Lipcsében derült ki számára, hogy püspöki ajánlás nélkül nem részesülhet holland ösztöndíjban, Göttingen polgárságát pedig Istentől elfordultnak tapasztalta meg, de azt is megtudjuk, hogy évfolyamtársa volt Körösi Csoma Sándor. A szerző

a későbbi bihardíószegi lelkipásztor egyik levelét is közli tanulmányában, melyből azt a következtetést vonja le, hogy az abban szereplő adatok alátámasztják a 19. századi peregrinációról kialakult tudományos képet.

Zsigmond Attila református lelkész, egyház- és művészettörténész egy mindeddig kevés figyelmet kapott egyházszerkezeti témát jár körül. A Szilágyi és Közép-Szolnoki Traktusok területi-politikai hovatartozása a reformkorban is élénk viták tárgyát képezte, amit az 1821-es országos egyházigazgatási átalakítás zárt le egy új egyházmegye létrehozásával és annak az erdélyi püspökséghez csatolásával. A tanulmány felidézi Könyves Tóth Kálmán és Pokoly József 19. században született helyzetértékeléseit is, akiknek példáján látható: a tágabb Szilágyság tiszántúli és erdélyi hovatartozása mellett egyaránt felsorakoztathatók történeti és valláspolitikai érvek. A kettős jogállás valamelyest kompromisszumos rendezésének részletes körülményeit a szerző elsősorban az érintett esperességek nézőpontjából igyekszik vizsgálni.

Hudi József a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának főlevéltárosaként a Belsősomogyi Református Egyházmegye Tudományos Olvasó Társaságának alapítástörténetét kínálja az Érdeklődőnek. Rámutat arra, hogy az egyesület gyors válasz volt a reformkori somogyi kulturális változásokra, hiszen az 1828-ban megalakult vármegyei olvasótársaságot már 1830-ban követte ez a Budai Pál esperes és az egyházmegye lelkészi karának egyharmada által létrehozott egyházi olvasóegylet. A tanulmány közli a tagok névsorát és az alapítólevél, rendszabályzat és esperesi körlevél egyes részeit is, utóbbiakat már-már túlzott terjedelemben, de azzal is a primér források tartalmának Olvasó általi szó szerinti megismerését téve lehetővé.

Sárai Szabó Katalin történész-etnográfus, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének főmunkatársa az emberi és lelkészi kapcsolatok szerepét és eseti változékonyságát világítja meg Szász Károly és Szilády Áron példáján keresztül. A két egyházférfiú nagykőrösi tanár-diák viszonya és egymás iránti látszólagos közönye az 1863-as kiskunhalasi lelkészválasztással hosszú évekre politikai és személyes jellegű ellentétte fajult, amit a Tisza Kálmán-i politikában való egyetértés, az egymás mellé sodródás lépésről lépésre békített ki és tett barátivá. Ettől kezdve kölcsönösen támogatták egymást a különféle társadalmi mezőkön, amelynek csúcspontja Szász püspökké és Szilády főjegyzővé választásának egyidejű eseménye (1884) volt.

A 20. századi szekció korábbi években tapasztalt népszerűsége ezúttal is megmutatkozik a tanulmányok magas száma terén.

Ablonczy Balázs történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának docense a trianoni kérdés árnyékában mutatja be a református egyházműködés és Ravasz László püspök menekültekhez való viszonyulását. Tanulmányában leszögezi, hogy nem létezett ekkor önálló református humán erőforrás-politika, azaz a világi hatalmi centrum

intézkedései jelölték ki a menekült református tanárok elhelyezésének körülményeit, előnybe helyezve őket a megmaradt területekről pályázókhoz képest. Míg tehát egyfelől a menekülti lét a büntelenség, a destruktív eszméktől való mentesség bizonyítványaként volt regisztrálható, másfelől a pozitív diszkrimináció részben ellehetetlenítette vagy kényelmetlen változtatások elé állította a helyi tanerőt. A hányattatott sorsú lelkészek és tanárok példái a tágabb eseménytörténeti megvilágítás mellett személyes történetekkel gazdagítják a szerző munkáját.

Köbel Szilvia a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának docenseként egy illusztris jogász-teológus, a kisgazdapárti Kovács J. István 1920-as nemzetgyűlési szerepvállalásából hozott szemelvényeket a kötet számára. Az idézett felszólalások (király- és zsidókérdés, felhatalmazási törvényjavaslat) és önéletrajzi visszaemlékezések aktuálpolitikai és alkotmányjogi éleslátásról, hite iránti elkötelezettségről tanúskodnak, jóllehet a közügyek vitelétől rövidesen visszavonult. Ennek kapcsán foglalkoztatta a lelkeszi politizálás erkölcsi helyességének kérdése, ami napjainkban is elgondolkodtató téma.

Szász Lajos történész és református lelkész Bernát István életpályáján keresztül ismerteti a múlt század egyik vezető református teológiai irányzata, a konzervatív kálvinizmus magyarországi kibontakozásának történetét. A magyar liberalizmus térnyerése által kiváltott hatások komoly vitákat generáltak az egyházi körökön belül, melynek narratíváját a konzervatív agráriusokhoz közel álló Bernát illetve református alapú kritikával. Fő törekvése volt a keresztény eszmeiség hatásának a közéleti-gazdasági területre való kiterjesztése, a szocialista közeledéssel vádolt Kálvin Szövetség vezéralakjaként pedig felekezettől függetlenül tehető kérdéseket (magas válás- és öngyilkosságszám, családi élet válsága) tűzött napirendre. A tanulmány bemutatja Bernát pártfogóit és ellenlábasait, egyházpolitikai elképzeléseit és átfogóan értékeli emlékezetét.

Petheő Attila történész, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának docense BIRTHA József lelkészi, közéleti és publikációs tevékenységének megvilágításával illeszkedik az eddigi életpályatörténetek sorába. A szabolcsi gyökerekkel bíró lelkész Lévára kerülve szembesült a később elcsatolt Felvidék társadalmi problémáival (kivándorlás, egykézés), miközben folyamatos küzdelem és sajtóperek jellemezték többek között a rivális hírlap szerkesztőjével és idővel a városi hatóságokkal való kapcsolatát is. A 20. századeleji lévai közéletben a csehszlovák megszállás hozta el a fordulópontot, ami a különféle zaklatásokon keresztül BIRTHA távozását is előidézte, tevékenysége azonban Budapesten és az USA-ban is folytatódott a maga ellentmondásos, de a magyarság ügye iránt elkötelezett módján.

Sipos Gábor történész, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Történeti Intézetének nyugalmazott professzora és az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár nyugalmazott főlevéltárosa a kolozsvári reformá-

tus eklézsia történetének egyik szükségekkel teli epizódját helyezi reflektorfénybe. A gyülekezet presbitériuma az egyházközség tulajdonában lévő több évszázados művészettörténeti értéket, az ún. Rákóczi-kelyhet kívánta eladni a Magyar Nemzeti Múzeumnak, hogy árából a tervbe vett építkezéseket fedezhesse. Az 1902-ben kezdődő huzavona kisebb-nagyobb megszakításokkal az impériumváltás után, 1926-ban ért nyugvópontra, amikor a kegytárgy és a vételár is az őt megillető helyre került. A szerző az értékesítés bonyolalmain és végső mikéntjén túl vázolja a kehely keletkezésének történetét és csatolja a Kiss Erika művészettörténészről származó korábbi részletes leírását is.

Pusztai Gábor néderlandista-irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Tanszékének docense a II. világháború megpróbáltatásait követő humanitárius segítségnyújtás egy meghatározó mozzanatába, a hollandiai gyermekvonatok történetébe és egy egykori utas élményeibe nyújt betekintést. A történeti kontextus és az államközi megállapodások, valamint a katolikus gyermekvonattal érkező Grimm Márta interjúbán közölt vegyes tapasztalatai mellett szót ejt a református gyermekvonatok tiszavirág-életű históriájáról, majd a gyermekvonatok általános állami leállítatásáról is.

Erdős Kristóf történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának tudományos főmunkatársa a kommunizmus idején kitelepített budapesti lakosok református egyház általi megsegítését tanulmányozza Szabó Imre fővárosi esperes tevékenységén keresztül. A szerző konkrét életpéldákon, kimutatáson és az idézett primér forrásokon keresztül mutatja be a pártállami egyházüldözés miatt vidékre költözni kényszerülő egyházi és világi tisztségviselők életének könnyebbé tételét, amit Szabó utódja, Dobos Károly is folytatott.

Mirák Katalin történész, a Magyarországi Evangélikus Egyház Tényfeltáró Bizottságának elnöke és az Evangélikus Országos Levéltár tudományos munkatársa egy rendkívül izgalmas és adatgazdag egodokumentumot mutat be Ordass Lajos tollából. A lutheránus püspök rendszeresen vezetett személyes naplója az őt ért hétköznapi események mellett olyan érdekes mozzanatokban bővelkedik, mint a református szellemiség és lelkesi kar általános vagy konkrét személyre vonatkozó megítélése, az élete és tevékenysége során a reformátusok részéről megtapasztalt kellemetlenségek kritikái. E vastag köteteket szerzőjük ugyan röviddel halála előtt pusztulásra ítélte a bennük rejlő kockázat miatt, veje és lelkesztársa kegyes közbevetésének hála kevés kivétellel mégis ránk maradhattak. Ennek köszönhető, hogy közvetlenül az államszocializmus kori egyházférfijának szemével van lehetőségünk rálátni a korabeli egyházpolitikára és a két protestáns egyház közötti feszültségek égető kérdéseire.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya történész, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola könyvtárigazgatója egy református lelkész, a kommunista időszak kárpátaljai egyházvezetőjének életéről és

működéséről szolgált érdekes és egyben megosztó adatokat. Gencsy Béla neve napjainkra szorosan összefonódott a moszkvai politikai érdek, a szovjet államszocializmus kiszolgálásának tényével, a szerző azonban rámutat, hogy egy személyében és ambícióiban vegyes, korántsem fekete vagy fehér egyházfőről van szó: fiatal kora egy ígéretes lelkipásztor képét villantja fel, aki a II. világháború viharaiban ungi esperes lett, majd a Szovjetunió keretén belül fontos tényezője volt az addigi református egyházigazgatás és szervezet átalakításának. A tanulmány részletesen elemzi a főesperes béke-mozgalmi tevékenységét, az állami vallásügyi hivatallal és egyházkerülete papságával való kapcsolatát, különös tekintettel az 1956-os forradalomhoz fűződő megnyilvánulásaira.

Rigó Róbert történész-szociológus, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának tudományos főmunkatársa és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának kutatási osztályvezetője egy bizonyos szempontból derékba tört, más meglátásból hiánypótló és gyümölcsöző karriert befutott lelkész, Szenes László életművét teszi az asztalra. A gyermekkor viszontagságaiból idegennyelvi fogékonyságával, tanulmányi sikereivel és hitbeli elköteleződésével tudott kitörni, ám a debreceni egyetemi gyülekezet szolgálatát és tanári munkáját pártállami egyházpolitikai nyomásra egy Vác melletti falusi parókiára kellett cserélnie. A kosdi áldatlan állapotokon való felülkerekedés, az élénkítő hatású lelkipásztori munka, a műfordítás és a családalapítás meghozták Szenes számára a magán- és a közéleti sikert, ami példaként állítja őt a mai lelkészek elé is.

A 2022-es HIT-kötet egyik újdonsága a Kitekintő névvel ellátott fejezet, ami a nem kifejezetten történeti, más kapcsolódó tudományterületek vonatkozó érdekességeiről taglal írásokat.

Kránitz Mihály teológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanácskezelő egyetemi tanára egyházzenei témájú tanulmányával nyitja meg a szekciót. Ebben vázolja a keresztényi lét és az éneklés kapcsolatát, a hit zenealkotásbeli jelentőségét és tehetséggel való viszonyát, a reformáció muzikális hatását és a magyar templomi éneklés rövid történetét is. Felhívja a figyelmet a jelenkori zene két táborra szakadására, ami a művészi igénnyel és tudással életre hívott muzsika és a tömegfogyasztásra szánt, az előbbivel semmilyen relációban nem lévő zene távolságában ölt testet.

Petróczi Éva irodalomtörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott intézetvezető docense egy figyelemreméltó angol műfordító, Bernard Adams munkásságának néhány értékes szeletét veszi górcső alá. Bethlen Miklós *Élete leírása magától* és Jékely Zoltán *A marosszentimrei templomban* című műveit eredeti és fordított változatban is olvashatjuk, kiegészítve a szerző kritikai észrevételeivel. A tanulmány méltatja a Magyarországon élő fordító magyar nyelvérzékét, kora újkori hitvalló irodalmunk iránti érdeklődését és abbéli jártasságát, valamint csatolja Adamsszel készített interjút, de a számára más alkalomra írt saját felkonferáló beszédét is. Mindezt összevetve a tárgyalt munka műfajilag élesen eltér mind a kötet

törzset jelentő történeti, mind a többi kitekintő jellegű írástól egyaránt, mivel egy élő személy méltatása köré épül.

Szulovszky János történész-etnográfus, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa hétköznapi fiatalok hitélményéről tár fel példákat a 20. század közepéről. Bevezetésképpen a témakutatói világból érkezik, folytatásul neves teológusok tudományos meglátásait veszi sorra, majd az Illyés Endre hagyatékában tárolt debreceni vallásosai dolgozatok idézése mellett annak kritikai szemlét végzi el. Célja a századközepi magyar kálvinista fiatalság mentalitásának feltérképezése. A tanulmány egyetlen fonáksága, hogy túlzottan személyes jelleget ölt magára a szerző hivatkozott munkáját ignoráló kollégák hangsúlyos bírálataival.

Király Levente Zoltán matematikus-teológus, a Károli Gáspár Református Egyetem PhD-hallgatója a Rohonci kódex hittudományi karakterét tárgyalja munkájában. A vegyes ismertségű irodalomtörténeti érdekesség írásjeleinek értelmezésére korábban is voltak kísérletek, jelenleg Tokai Gábor művészettörténész és a szerző foglalkozik mélyebben a témával. A karakterfeltárás részeredményei mellett ízelítőt kaphatunk a kódexben szereplő illusztrációkról, idioszinkratikus és allegorikus elemekről, valamint magáról a teológiai arculatról is. A tanulmány közelít a rejtélyes szerző kilétének megismerése felé.

Fazakas Zoltán József jogász, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi docense egy érdekes szimbiózist, a vallásszabadság és az államnacionalizmus viszonyát boncolgatja a Román Királyság 1866. és 1923. évi alkotmánya kapcsán. Rámutat arra, hogy a Párizs környéki békerendszer országhatár-módosításai nyomán homogenitását veszített, soknemzetiségű és vallású Románia politikai elitje sajátosan értelmezte többek között a kisebbségek jogait és a lelkiismereti- és vallásszabadságot is: a gyakorlatban nem alkalmazta a kisebbségvédelmi szerződés pontjait, az etnikai szempontból államalkotó dominanciájú ortodox és görögkatolikus egyházakat pedig pozitívan diszkriminálta másokhoz, így az elsősorban magyar nemzeti karakterű református egyházhoz képest. A történeti kontextus részletes elemzése jó alapot ad a Román Királyság alkotmányos rendszerének, nemzetállami felfogásának megismeréséhez, a mai Románia kisebbségeihez való viszonyulásának megértéséhez.

Döbrössy Lajos kutatóorvos, az ENSZ Egészségügyi Világszervezete Rákkontroll Programjának nyugalmazott igazgatója a Soli Deo Gloria nevű református diákszövetség pár évtizedes történetét vázolja fel. Végigkíséri a szervezet életét a keletkezéstől a megszűntetésig, ismerteti ikonikus alakjait és kifejti tevékenységének sokrétűségét. A tanulmány ingatag pontja, hogy számos információ, összefüggő gondolatsor nincs ellátva hivatkozással.

Marco de Leuw van Weenen mérnök-fizikus, a Tolnai Református Egyházmegye missziói munkatársa egy 20. századi holland lelkész és poli-

tikus értekezéseit vizsgálja a református jogtudomány létjogosultsága kapcsán. Megismerhetjük Kuyper Ábrahám gondolatait a népek szabadságjogainak valódi veszélyeztetéséről, az általános kegyelemről, a keresztyény és a nem keresztyény felsőség közötti különbségről, valamint a teológia és a jogtudomány kapcsolatáról is.

Az Iskola címet viselő szekció szintén példa nélküli az eddigi HIT-kötetek történetében.

Gárdonyi Máté teológus-egyházttörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára a katolikus egyházttörténeti oktatás reformációról alkotott képének változásait mutatja be a 18. századtól napjainkig. Ebben három állomást különít el: az irénikus attitűdöt közvetítő jozefinista időszakot, a 19. századot és a 20. század első felét átható apologetikus-polemikus korszakot és az ökumenikus szemléletmódot. Utóbbi egyre megértőbben közelít a protestáns szellemi irányzathoz és annak képviselőihez, ami a szerző reményei szerint is a reformáció utólagos interpretációinak levetkőzéséhez, a felekezetek egymáshoz való közeledéséhez vezet.

Czeglédi Sándor történelem-latin szakos középiskolai tanár, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának adjunktusa Luther pedagógiai hatását törekszik átfogóan értelmezni a wittenbergi reformátor index biblicusának igehivatkozásai alapján. A kimutatásokat és az azokból levont megállapításokat összeveti Kálvin idézeteivel és visszautal a Kálvin pedagógiai hatásáról a HIT 2021-ben publikált tanulmányára. Mindebből azt a közhelyes képzetet látja beigazolódni, ami az evangélikus nevelés szelídsége és a református nevelés szigora köré épül.

Gyulai Edit mesterpedagógus, a Hajdúböszörményi Bocskai István Gimnázium vezetőtanára a nevelés kérdésénél maradván szemlélteti iskolája református jogelődjének I. világháború alatti működését. A boldog békeidőket felváltó hadiállapot lemondások és kihívások hosszú sora elé állította az intézmény pedagógusait és növendékeit, melyek közül csak néhány példa a tanári kar egy részének besorozása, a katonaság beszállásolása és az 1916-os román támadás elől menekülő erdélyi diákok befogadása. A tanulmány érdekes idézetektől és kimutatástól színes, de itt is gyakori jelenség a le nem hivatkozott ismeret.

Lévai Attila református lelkész, a Selye János Egyetem dékánhelyettese és a Református Teológiai Kar docense a 20. századi felvidéki lelkészképzés történetének „köztes” időszakaiba kalauzolja el az Olvasót. Felhívja a figyelmet arra, hogy az elcsatolt országrész iskolahálózatának elsorvasztása különös tekintettel irányult a református iskolákra, de az eperjesi evangélikus teológiai akadémiának is Budapestre kellett költöznie. Az átmeneti fel lendülés (1938-1945) után a lelkészképzés helyzete még kilátástalanabbá vált, amit a reformátusok számára a prágai Comenius Evangélikus Teológiai Karon biztosított helyek sovány módon orvosoltak.

Siba Balázs református lelkész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára a gyakorlati teológiában alkalmazott mentális képek hasznát mutatja be. Felvázolja a Valláspedagógiai és Pasztorálpszichológiai Tanszék vonatkozó szakmai koncepcióját, a kéthurkos tanulás, a Branson-Martinez-modell, valamint a kurrikulum és ko-kurrikulum elemeit és azok hatékonyságát.

A HIT Junior szekció kialakítását a jelentős számú fiatal kutató, doktorandusz és doktoranda indokolta, akik főként 20. századi témákkal rukkolnak elő a kötetben.

Tasnádi István beosztott református lelkész, az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár munkatársa Zágoni Aranka György püspöki életútjának felgöngyölítésével illeszkedik az eddigi kutatásokhoz. Megismerkedhetünk megválasztása körülményeivel, a bécsi udvarral való kapcsolataival, pénzügyi és adminisztratív ügyeivel, egyházlátogatási és zsinati tevékenységével. A szerző munkája során leginkább az Erdélyi Református Főkonzisztórium iratanyagára támaszkodott.

Deminger Orsolya, a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának PhD-hallgatója gróf Tisza István meggyilkolása és a Bethesda Diakonissza Kórház történeti összefonódására hívja fel az Olvasó figyelmét néhány korábban nem ismert levéltári forrás segítségével. Bemutatja a Tisza család történetét és a miniszterelnök református identitását, végnapjainak részleteit három személy – egy lelkész, egy diakonissza és egy gyermek – nézőpontjából. Az izgalmas elbeszélések rendkívül hasznos adalékul szolgálnak a Tisza-gyilkosság alaposabb feltárásához.

Dezső Kinga Julianna történész, a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Iskolája PhD-hallgatójának disszertációja Révész Imre tiszántúli püspöki működéséről készül, jelen tanulmányában pedig ennek előzményét, a szuperintendensi székhez vezető utat eleveníti fel. A harmadik generációs püspök családi hátterén, tanulmányain, kolozsvári tanári, majd debreceni lelkészi évein túl ízelítőt kapunk egyháztörténet iránti szeretetéről és tevékenységéről, ami az 1938-ban elnyert egyházkormányzói hivatalánál fogva kényszerű háttérbe szorult az életében.

Vásárhelyi Bálint Márk teológus-lelkész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának PhD-hallgatója a 20. század eleji egyházi egyesületek áttekintésére vállalkozik. A Péceli Körtől a Soli Deo Gloria Szövetségig számos hasonlóságot, ugyanakkor eltérő árnyalatot láthatunk, a szerző pedig leszögezi, hogy e megújhódási mozgalmak gondolatai és törekvései nem távolodtak el radikális mértékben a korábbi református útkereséstől.

Pető-Veres Kata teológus-lelkész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának hallgatója a református egyház és a neoprotesztáns kisegyházak ellentétét mutatja be egy 20. századi prédikátorvitan keresztül. A református Benkő István és az evangélikusból baptistává lett Reichert Gyula a két felekezet bibliaértelmezésének legfőbb sarokpontja,

a csecsemő- vagy felnőttkeresztség kérdése mellett egyebekben is saját hite mellett és a másik ellen érvelt. A tanulmány megvilágítja a református egyház „szektáktól” való félelmének, velük szembeni önmeghatározásának okait, példát hoz az irántuk való ellenséges hangnem uralkodó voltára, de rámutat a másik fél visszas megnyilvánulásaira is.

Kovács Balázs történész, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár munkatársa Borbély Béla vencesellői lelkipásztor államszocializmus kori munkásságának egy aspektusára, a vallásos irodalmak külföldi beszerzésére koncentrál. A Szabolcs-Szatmár megyei falu papjáról számos titkosszolgálati jelentés készült, jobbra mégis megtúrték gyanús tevékenységét, ami azzal magyarázható, hogy Borbélyban fel sem merült, hogy akcióival szembemehet a jogszabályokkal és a pártállami elvárásokkal. A tanulmány vázolja a lelkész életútját, kiterjedt nyugati kapcsolatrendszerét, a könyvek Magyarországra hozatalának módszereit és azok műfaji jellemvonásait. A szerző a leszármazottak és a könyvekhez hozzájutók személyes emlékeiből kívánja továbbépíteni doktori disszertációját.

Bíró Éva református lelkész és történelem alapszakos bölcész, a Kecskeméti Református Egyházközség levéltárosa az 1945. évi földreform és a későbbi földfelajánlások szeremlei epizódját eleveníti fel. A református gyülekezet lépésről lépésre vesztette el az 1874-es úrbérrendezéssel megszerzett földeket, a fakultatívnak beállított felajánlási rendszer apránként kötelezővé vált. A szerző bemutatja Tóth Bálint és Balogh László lelkészek működését, a szeremlei egyház helyzetének viszontagságossá válását, mindezek során pedig teljességre törekvően idéz az egyes levéltári forrásokból, melyeket részletesen elemzés alá vesz. Ezzel többször is önisméltésekbe bocsátkozik, ami tovább nyújtja a tanulmány terjedelmét, de a bemutatás ennek dacára is tényszerű és érdekes marad.

Bárány Zoltán református lelkész, a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Doktori Iskolájának hallgatója a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség késő éveivel és feloszlásával tesz pontot a tanulmánycsoport végére, melyről dióhéjban a 20. századi szekcióban is olvashatunk. Elemzi a második világhégés utáni újjászervezéskor felmerülő kérdéseket, a belső anyagi és szellemi nehézségeket, valamint a szövetség megszűnését ténylegesen előirányzó kommunista egyház- és ifjúságpolitikai törekvéseket, melyek végül a Testvéri Izenethez, a mindennemű hitbuzgalmi tevékenység templomi falak közé száműzéséhez vezettek.

Összességében elmondható, hogy a Hagyomány, Identitás, Történelem 2022 tanulmánykötet szerzői idén is remek kiadvánnyal járultak múltunk megismeréséhez, kálvinista identitásunk alakításához. Isten segítségével kísérje őket további munkájuk során is!

(ism.: Bíró Endre)